

‘Is de wereld nu opeens krankzinnig geworden?’ Cyriel Buysse als getuige van de Grote Oorlog

Anne Marie Musschoot, Universiteit Gent, lid van de KANTL

Samenvatting

Cyriel Buysse heeft behalve de verhalenbundel *Oorlogsvisioenen* (1915) en de oorlogsreportage *Van een verloren zomer* (1917), verschillende journalistieke bijdragen geschreven die ongebundeld zijn gebleven en verspreid werden opgenomen in de *Verzameld werk*-editie. Hieronder bevinden zich enkele polemische stukken die al uitgebreid aandacht hebben gekregen in de Buysse-studie, maar ook een reeks columns in het Nederlandse weekblad *Haagse Post*, die tot dusver vrij onbekend zijn gebleven en hier verder worden belicht.

Abstract

Cyriel Buysse is the author of a collection of short stories *Oorlogsvisioenen* (*Visions of War*, 1915) and of the war report *Van een verloren zomer* (*About a Lost Summer*, 1917). He reported as a journalist on various occasions. Many of these comments have a polemic nature and have met with full attention in the Buysse studies. Among them, however, the columns in the Dutch weekly paper *Haagse Post* are hardly known. They are discussed in what follows.

E-mail

AnneMarie.Mus-
schoot@UGent.be

In zijn herinneringen aan de overweldigende, akelige gebeurtenissen ‘Tijdens de eerste dagen in Vlaanderen’ legt Buysse vooral de nadruk op de tegenstelling tussen de vreedzame natuur onder de stralende augustus-zon en de dreunende intocht van de soldaten ‘langs de blonde wegen van de schone, kalme velden’ (VW5, p. 1167). En hij valt uit: ‘Hoe is het mogelijk, dat in die zalige vrede van de natuur, miljoenen en miljoenen mensen nu alleen denken aan elkander te vermoorden! Is de ganse wereld nu opeens krankzinnig geworden? Waarvoor gaan ze vechten, die miljoenen en miljoenen? Alleen maar uit vernielzucht, uit moordlust, zoals dolle wilde beesten zouden doen! Die schandelijke, mensonterende waanzin doet mij van woede razen. Ik wil het niet meer zien noch horen en vlucht de velden in’ (VW5, p.1173). Deze tekst

over de eerste dagen van de oorlog is een lange brok memoire-proza: hij is pas geschreven drie jaar na de feiten, in 1917, maar geeft in haarscherpe gedetailleerdheid de reacties weer die het geheel van Buysse's oorlogsproza kenmerken. Hij is geschokt en verontwaardigd en hij beschrijft wat hij ziet, met de nadruk op de vernieling die de oorlog aanricht bij mens en natuur. Zijn expliciete afschuw van het hele gebeuren zal nog toenemen als hij na de oorlog terug is in Vlaanderen. Bij Buysse geen neiging tot begrip, laat staan tot samenwerking of collaboratie met bezetters. Hij stelt zich nadrukkelijk én polemisch anti-Duits, anti-activistisch en pro-Belgisch op.

Twee maanden slechts is Buysse zelf direct getuige geweest van de oorlogsgebeurtenissen in Vlaanderen, maar hij heeft er uitvoerig en indringend over geschreven, niet alleen in verhalen en novellen maar ook in talloze dagboekachtige notities die gepubliceerd werden als artikelen en columns in Nederlandse kranten. Uit een brief van 6 oktober 1914 aan zijn Nederlandse uitgever C.A.J. van Dishoeck weten we dat hij dan, 6 oktober dus, al een week in Den Haag was. Zijn Nederlandse vrouw Nelly Dyserinck was al begin september naar hun Haagse woning aan de Laan van Meerdervoort afgereisd. Buysse dacht acht dagen weg te blijven en nog even naar zijn buitenverblijf in Afsnee terug te kunnen keren. Maar de verbinding tussen Noord en Zuid werd door de Duitse bezetting afgesneden. Op 9 oktober is Antwerpen gevallen; op 13 oktober wordt Gent bezet. Pas vier jaar en twee maanden later zou hij weer de voet op zijn geboorteplaats mogen zetten (*VW* 7, p. 652). Die vier jaar bracht hij door in wat hij omschrijft als 'vrijwillige ballingschap' in Nederland, op het adres waar hij overigens gedomicilieerd was.

De woede om de vernieling en de reflex om hiervan weg te kijken – de vlucht de velden in – maken spoedig plaats voor de behoefte om te getuigen. Buysse reageert net zoals Streuvels: hij springt op de fiets en gaat kijken. We zijn eind augustus 1914, een eerste troepje vijandelijke ruiters is langs zijn buiten gepasseerd, richting N (= Nevele), 'de eerste die men in de buurt gezien had'. 'Zij waren gewapend met geweer en lans en droegen een soort bruine bontmutsen, met griezelige doodskoppen erop' (*VW*5, p. 637). Wat hij daar zag was een 'eenvoudig en bijna nietig geval', niets in vergelijking met de vele gruwelen van de oorlog, maar de herinnering aan dat 'plasje bloed in 't zand' waar een Duits soldaat was omgekomen, zal zich blijvend aan hem opdringen. De vraag over het waarom van die gewelddadige moordpartij, 'de vloek der Mensheid', zal hem onveranderd obsederen, ze keert terug bij alles wat hij ziet: de opeisingen, het soldatentransport dat veetransport lijkt, de paniek onder de mensen, het slagveld in Melle en Kwatrecht dat hij net als zijn tante

Virginie Loveling ter plekke is gaan bekijken, de aankomst van de eerste gewonden en de duizenden vluchtelingen en afgebeulde dieren in Gent waarover ook zijn tante rapporteert. Zij hadden dankzij Buysse's zus Alice, die als vrijwilligster betrokken was bij de hulpverlening in Gent, directe toegang tot de opvang in het Gentse Feestpaleis in het Citadelpark. Buysse is zo geschokt dat hij maandenlang niet in staat is om te werken – een reactie die hij deelt met Karel van de Woestijne – maar op 20 november blijkt hij begonnen te zijn met het neerschrijven, met filmische precisie, van wat hij zag (brief aan Smit Kleine; *Album 1982*, p. 97).

De anekdote over 'Een plasje bloed in 't zand' (verschenen in 1918 en gebundeld in *Uit de bron*, 1922) werd opgenomen als titelverhaal van een bundel 'Literaire getuigenissen van de Grote Oorlog', samengesteld door strafrechtjurist/criminoloog Chrisje Brants in 1995. Maar de vele getuigenissen of dagboek aantekeningen die Buysse publiceerde over de Grote Oorlog hebben verder weinig aandacht gekregen. In de grote studies over de oorlog, van Sophie de Schaepdrijver tot Geert Buelens, wordt wél gebruik gemaakt van dagboeken van literatoren – bij De Schaepdrijver zijn dat Karel van de Woestijne, Stijn Streuvels en Cyriel Verschaeve. In een aanvullend artikel vroeg Sophie de Schaepdrijver in 2002 (opgenomen in *De Schaepdrijver 2013*) ook aandacht voor het inmiddels verschenen magistrale boek van Buysse's tante Virginie Loveling. Maar van Buysse blijken alleen het reportageboek *Van een verloren zomer* (1917) en het ongebundelde toneelstuk *Jan Bron* (1921) bekend, niet de verhalenbundel *Oorlogsvisioenen* uit 1915, niet de talrijke verhalen die werden opgenomen in latere bundels en al helemaal niet de wekelijkse stukjes die in de *Haagse Post* zijn verschenen. Ook Frederik Deflo, die een goed gedocumenteerde studie heeft geschreven over *De Vlaamse prozaliteratuur over de Eerste Wereldoorlog* (onder de titel *De literaire oorlog*, 1991), gebruikt (of kent) maar een fragment van de oorlogsliteratuur van Buysse. En H. van Hoecke citeert in zijn eerder verschenen overzicht van *De Eerste Wereldoorlog als thema in het Vlaams verhalend proza* (1969) alleen uit *Oorlogsvisioenen*. Op het belang van de vele ongebundelde stukken, waarin juist het ongemeen scherpe observatietalent én de morele verontwaardiging van Buysse het duidelijkst naar voren komen, werd wél al gewezen in de inleiding bij deel 7 van het *Verzameld werk* (1982) en naderhand uitgebreider door Yvan de Maesschalck in een bijdrage aan de *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap* (XII, 1996). En uiteraard staat ook Joris van Parys in zijn alom geprezen biografie uitgebreid stil bij deze bewogen periode in Buysse's leven.

Opmerkelijk is dat Buysse eerste reacties meteen literair werden verwoord. Eind 1914 al, en vervolgens snel achter elkaar in de loop van 1915, ontstonden enkele korte en langere verhalen, die nog in 1915 werden gebundeld in het zojuist genoemde *Oorlogsvisioenen*. De vroegste waren twee korte schetsen, 'De varkenskar' en 'In de vuurlinie', die reeds op 28 december 1914 in het Avondblad van *De Telegraaf* werden afgedrukt. Het zijn korte tafereeltjes uit het dagelijkse leven en als zodanig kenmerkend voor Buysse's anekdotische, directe manier van registreren. Maar naast deze acht schetsen, korte getuigenissen dicht bij de werkelijkheid, bevat de bundel *Oorlogsvisioenen* ook drie meer uitgewerkte novellen die met een toch wel verbazingwekkende afstandelijkheid tegenover het wereldgebeuren laten zien wat de mensen meemaken en tegelijk ook zeer revelerend zijn voor de houding van sommige mensen. Buysse tekent met name enkele excentriekelingen die bijzonder zelfzuchtig reageren op de oorlog. Ze blijken helemaal niet begaan met dat wereldgebeuren, en des te meer met hun eigen lot en miserie, met de directe gevolgen van wat hen in hun gezapige, gemakzuchtige wereldje overkomt. En dat levert geen positief mensbeeld op, maar een bewijs van een bekrompen, egoïstische levenshouding, én, wellicht zeer typisch, van de kunst om zich aan te passen, zich te onttrekken aan wetten en regels, desnoods door mee te heulen met de vijand. We hebben duidelijk te maken met wat Hugo Claus later, in verband met de Tweede Wereldoorlog, zal omschrijven als 'het verdriet van België': het ritselen, het foefelen. In 'De heren Bollekens in oorlogstijd' missen de hoofdfiguren hun dagelijkse bezoekjes in een 'welbekend Duits bierhuis' dat vernield werd door de uitzinnige dorpsbewoners en ze kiezen voor de vindingrijke oplossing om tonnetjes bier van de in zijn huis opgesloten herbergier af te kopen en die in hun eigen kelder rustig te consumeren. In 'Het oorlogshuwelijk van meneer Cathoen' zien we een andere foefelaar aan het werk, die leefde van 'kleine schelmachtige knoeierijtjes' en zich in het verleden steeds opnieuw verzekerde van het gezelschap van jonge dienstmeiden. En in *Rikiki* draait alles om een klein luxehondje, een keffertje, wiens baasjes, een oude, gepensioneerde generaal, diens vrouw en schoonzus vluchten, zoals zovelen, naar Antwerpen en via Nederland naar Engeland willen. Pas op de boot vernemen ze dat het hondje in quarantaine zal moeten en bijna laten ze het in handen van een familie Duitse spionnen, waarna ze halsoverkop terugkeren. Een verhaal over de vlucht naar Engeland is ook te vinden in 'De twee Pony's'. Buysse concentreert zich, niet zonder ironie, op menselijke types en gedragingen. En hij registreert de potsierlijke kantjes van de mens in deze tragische omstandigheden met een satirische, soms zelfs sardonische bijklank. De wereld die hij schetst is kleinschalig – het gaat om de mens en zijn 'kleine'

oorlog – zoals Louis Paul Boon dat zal doen na de Tweede Wereldoorlog, maar dan zonder spot (ook Yvan de Maesschalck heeft al gewezen op dit ‘versmalde perspectief’). Bij die ‘beperkte’ blik op de oorlogsmachine hoort overigens ook aandacht voor de moordende vijand: Buysse ziet jongens vol angst die zichzelf moed moeten indrinken om op te rukken naar het front. Hij ziet ook hoe de bevolking als gevolg van de inkwartieringen in direct contact komt met de vijandelijke soldaten en daar het beste probeert van te maken – het is een thema dat in heel veel oorlogsliteratuur terug te vinden is. Buysse, die zelf enkele Belgische officieren op zijn buiten in Afsnee ingekwartierd kreeg, zal vooral zijn afkeer van de bezetter verwoorden en zijn bewondering uitspreken voor het idealisme en de zelfopoffering van de jonge vrijwilligers, mét hun gewetensnood die door het doden van een medemens kan veroorzaakt worden (zoals in het verhaal ‘De vrijwilliger’). Een niet onbelangrijke rol zal hierbij gespeeld hebben dat zijn eigen zoon René zich zou aanmelden als vrijwilliger. Een ander terugkerend thema in de kleinere schetsen in de bundel *Oorlogsvisioenen*, dat een tegengewicht vormt voor de genoemde kleinschaligheid van de menselijke reacties, is de overtuiging dat Vlaanderen veerkrachtig is en dat het vaderland uit zijn puin zal herrijzen, een idee dat bij herhaling zal terugkeren en vaak wordt onderstreept met een verwijzing naar Tijn Uilenspiegel (in de versie van Charles de Coster).

Buysse schrijft in de oorlog niet alleen verhalen, novellen en schetsen, hij ontpopt zich ook als journalist, als oorlogsverslaggever voor de Nederlandse krant *De Telegraaf*. Twee keer heeft hij de gevaarlijke oversteek naar Londen gewaagd, samen met zijn broer Arthur, liberaal volksvertegenwoordiger, die fungeerde als contactpersoon tussen de Belgische parlementsleden in Den Haag en de Belgische regering in Le Havre (Van Parys, 2007, p. 481). Arthur had hem belast met de regeringsopdracht om boeken aan te kopen voor het liefdadigheidswerk ‘British Gifts for Belgian Soldiers’. De eerste keer lukte het niet – bij gebrek aan de nodige papieren – om mee door te reizen naar Le Havre. Maar over de overtocht rapporteerde hij wel in het verslag ‘Reizen in oorlogstijd’, verschenen tussen 31 december 1915 en 5 februari 1916 in *De Telegraaf*. De tweede keer – met een ander schip want dat van de vorige reis lag op de zeebodem – lukte het wel (met een aanbeveling van Arthurs socialistische collega Camille Huysmans) en kon hij via Frankrijk naar het Noorden reizen tot achter het front. De etappes van deze niet ongevaarlijke reis zijn nauwkeurig te volgen in een uitgebreid verslag dat eveneens verscheen in *De Telegraaf* (tussen 23 oktober en 15 december 1916) en als geheel in boekvorm verscheen bij Van Dishoeck, onder de titel *Van een verloren zomer*

(1917). Beide boeken, zowel het journalistieke verslag *Van een verloren zomer* als de novellebundel *Oorlogsvisioenen*, verdienen grotere bekendheid en worden dit jaar gelukkig ook samen herdrukt. De bundel verschijnt in de loop van november. Ondanks de relativerende, warm-menselijke blik en aandacht voor de potsierlijke kantjes van het menselijke gedrag, zijn het sombere boeken van een uitzonderlijke documentaire waarde. Ze laten een Buysse zien die helemaal doordrongen is van een niet aflatende, meeslepende verontwaardiging en van diep medelijden met de duizenden onwetende en schuldeloze slachtoffers. Ook als journalist-oorlogsverslaggever is Buysse een groot schrijver, die niet alleen oog heeft voor wat de kleine man overkomt maar ook getuigt van zijn eigen, directe betrokkenheid. Maar voor een kennismaking met het oorlogsverslag kan ik hier verder verwijzen naar de genoemde gezamenlijke herdruk van de bundels, voorzien van een nawoord met meer informatie. Voor een bespreking van de sterk polemische stukken waarmee Buysse zich intussen ook positioneerde in de Nederlandse pers wil ik natuurlijk vooral de biografie van Joris van Parys aanbevelen, én diens afzonderlijke bijdragen in de *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, onder meer in 2004.

In wat volgt zal ik dus niet ingaan op deze polemische stukken maar zal ik vooral aandacht besteden aan het minst bekende onderdeel van Buysse's oorlogsliteratuur, met name zijn columns in de *Haagse Post*. De teksten verschenen wekelijks, tussen 7 juli 1917 en 16 augustus 1919, in de rubriek 'Van de hak op de tak', die hij overnam van zijn vriend Louis Couperus. Ze zijn samengebracht in deel 7 van het *Verzameld werk*.

Te midden van alle ellende die hij ziet en waarover hij hoort spreekt Buysse aanvankelijk ook hier zijn hoop en geloof in de toekomst uit, maar we zien tevens een toenemend heimwee. Naarmate de jaren vorderen en het einde steeds verder uit zicht blijft wordt Buysse cynischer en bitterder. Hij valt in alle toonaarden uit tegen wat hij noemt die 'nutteloze moordpartij' (VW7, p. 515) en toont zich diep teleurgesteld en gegriefd. Zelfs zijn terugkeer naar België, na de bevrijding, zal geen vreugde meer bieden: alles blijkt vernield te zijn, zijn buiten in Afsnee is leeggestolen (inclusief zijn twee auto's: een oude en een nieuwe), de oude molen bij het palenhuisje waar hij schrijft in Deurle werd opgeblazen door de Duitsers enkele dagen voor de wapenstilstand. Buysse's vertrouwen in de mens is diep geschokt en zijn getuigenissen in deze wekelijkse stukjes vertonen een aangrijpende echtheid.

De oorlog markeerde voor Buysse een grens, een tegenstelling tussen oud en nieuw, tussen daarvoor en daarna. Zo bleek al uit het voorbericht tot zijn

roman *De strijd*, die de afgelopen paar jaar intensief werd bestudeerd. De roman is ‘geschreven tijdens de lentemaanden van het jaar 1914 en tijdens de eerste weken van de oorlog’ (VW2, p. 975) en werd pas in 1918 gepubliceerd. In dat boek trachtte hij een beeld te geven van ‘het Vlaanderen der heldere geluksdagen, het geliefde, rijke, schone Vlaanderen, dat eenmaal wàs’ (ibidem) en dat hem in 1918 ver weg leek: ‘Er is zo’n wanklank tussen toen en nu; en, zoals ik in die tijd schreef, zou ik thans niet meer kunnen schrijven’. En ook: ‘Wat geweest is, is dood en zal nooit meer herleven. Vlaanderen, als het na de oorlog nog bestaat, zal “iets anders” zijn geworden, evenals de ganse wereld anders wezen zal’ (ibidem). Het verloop tussen het toen in 1914 en het nu in 1918 is van week tot week, zonder onderbreking, te volgen in ‘Van de hak op de tak’, alles samen 111 stukjes over diverse, meestal actuele onderwerpen door een steeds somberder wordende schrijver. In de ‘Inleiding’ bij het *Verzameld werk* deel 7 (1982) heb ik al aangegeven dat in deze columns de ‘volledige’ Buysse aanwezig is, ‘met zijn voorkeuren en aversies, met zijn zin voor het typerende, “leuke” detail, met de verschillende registers van zijn vertelkunst: van de poëtische evocatie en de lichte, speels-badinerende beschouwing tot de verontwaardigde, “bevlogen” uitval’ (VW7, p. XXVI). Buysse is, anders dan zijn tante Virginie Loveling in haar oorlogsdagboek, geen objectieve verslaggever en hij spaart zijn invectieven niet. Toch zijn er ook veel gelijkenissen: beiden noteren wat ze zien, ze registreren tableaux, straat-, respectievelijk dorpstaferelen uit het dagelijkse leven en ze schetsen het leed van mens en dier. Voor Buysse was dat na enkele maanden alleen vanuit Nederland, met een groeiend heimwee en gemis van de geboorte- grond waaraan hij zo gehecht was, met een toenemende verontrusting over wat de toekomst zou brengen maar aanvankelijk ook met hooggestemde verwachtingen over het stil verzet en een nieuwe, zij het ‘andere’ wereld.

Ironie is bij Buysse nooit ver weg. Zo in een hoekje van 22 december 1917, waarin naar aanleiding van de revolutie in Rusland en de rol daarin van Lenin en Trotzky – hij noemt ze twee ‘dolle knapen’ (VW7, p. 514) – de mogelijkheid wordt overwogen om een nieuwe maatschappij in te richten die zou heten de ‘Walgers van de tegenwoordige wereld’ en die zou gevestigd zijn op de Walg-eilanden, ergens in de Stille Oceaan. ‘In scherpe tegenstelling met alle vroegere internationale usances, zullen de oorspronkelijke bewoners van de Walg-Eilanden door de Europese Walgers *niet* worden uitgemoord, ook niet al werden zij, wegens het heldhaftig verdedigen van hun haardsteden en gezinnen, tot franc-tireurs gebrandmerkt’ (VW7, p. 512-513). Op de Walg-Eilanden is er geen leger, de politie die de publieke orde zal handhaven ‘wordt

gewapend met sabel, boog en pijl’, politieke partijen bestaan niet, ‘[d]e regering van de Eilanden zal worden waargenomen door een Raad van Walgers, zonder parlement’, de drukpers is vrij enzovoorts (p. 513). Buysse formuleert hier luchtig een klein stukje utopisch denken dat getuigt van zijn creatieve politieke bewustzijn. Het wordt onmiddellijk gevolgd door een uitgebreide beschouwing ‘Leve de vrouw’, die even later nog een echo krijgt in een ironische omkering ervan. Het is bekend dat Buysse *un homme à femmes* was. Hiervan krijgen we een bevestiging met deze veralgemenende kreet van bewondering: ‘Ik heb steeds heel veel van “de vrouw” gehouden, maar nog nooit zoveel als nu. Ik heb haar steeds bewonderd om haar gratie en haar schoonheid, maar nog nooit vond ik haar zo mooi als nu, naast onze mannelijke lelijkheid. [...] De man heeft in deze sombere tijden, die door *zijn schuld*, en door *zijn schuld alleen* ontstaan zijn, niets anders bereikt dan de dood van het laatste greintje prestige, dat hij misschien nog kon bezitten. [...] Drie en een half jaar zijn de mannen bezig met tegen elkander te vechten en elkander te vernietigen’ en ‘[g]een enkel heeft de macht of het verstand om aan de nutteloze moordpartij een einde te maken’ (VW7, p. 515). De man staat voor moord en oorlog is de redenering, de vrouw staat voor het leven zelf, en dat is haar superioriteit tegenover de man. Maar wie zou denken dat deze feministische uitbarsting – die later nog een echo zou krijgen in *De vermaledijde vaders* van Buysse’s literaire erfgename Monika van Paemel – een leidraad zou kunnen vormen voor de genezing van de wereld heeft het mis. In een volgend stukje, over ‘De kracht van de vrouw’ wordt de stelling dat de vrouw ‘een absoluut en integraal superieur wezen’ is (VW7, p. 547) onderuit gehaald door de constatering dat de vrouw evenzeer een trippelend en koketterend modepopje is: ‘Gij ziet soms bleek, gij ligt op sofa’s, als zieltogend. Maar telkens voor een nieuwe mode of voor een ander pretje veert ge flink weer op, terwijl wij, mannen, zouden dood zijn, werkelijk morsdood, ik herhaal het, als wij zoals velen onder u moesten willen leven’ (p. 549).

Ironische spelerei, badinerend keuvelen, maar met een ernstige ondertoon is dit. Niet ironisch is Buysse als hij het heeft over de O.-W.-ers of zij die stinkend rijk worden door Oorlogswinst. ‘Alle oorlogvoerende landen hebben hun O.W.-ers en vaak nog ergere dan de neutrals. Daar zijn de leveranciers van de legers; daar zijn de boeren die hun produkten verstoppt hebben om ze duurder te kunnen verkopen; daar zijn de knoeiers die heimelijk handel met de vijand drijven, daar zijn de ontelbare andere bloedzuigers, die zich aan ’t ongeluk en de ellende van hun medemenssen vetmesten. Dat worden de

heersers van de toekomst' (VW7, p. 590-591). Maar de spot met deze nieuwe heersers wordt dan meteen sarcasme: 'Dus moet de O.W.-er, vermoedelijk de enige bezitter in de geordende maatschappij van de toekomst, krachtig beschermd en tederlijk vertroeteld worden' (p. 591). Deze analyse van wat zich in de maatschappij afspeelt dateert van juli 1918; ze wordt nog aangescherpt als Buysse na de oorlog terug is en – per fiets – door Vlaanderen zwerft. De getuigenissen die hij dan optekent komen heel dicht in de buurt van de ontluisterende verhalen die door Heinrich Wandt werden opgetekend in zijn boek over *Etappenleven te Gent*, nu heruitgegeven onder de titel *Het frontparadijs*. Gent zat vol zogenaamde 'plantrekkersposten' en veel Vlaamse meisjes en zelfs vrouwen van alle leeftijd hadden van bij het begin van de bezetting relaties aangeknoopt met Duitse soldaten en officieren. Daarvan kwamen verlovingsen, huwelijken en kinderen. Ook als de mannen in kwestie thuis in Duitsland een vrouw hadden hielden zij er een Gentse oorlogsvrouw op na en sluisden ze vele en kostbare goederen naar hun vrouw thuis. Het doel van de oorlog is diefstal geweest, constateert Buysse (VW7, p. 681). Hij rapporteert ook over de zogenaamde 'Markepakkers', de MP of militaire politie: 'Meestal een afgedankte soldaat, gewond of verminkt, of dikwijls ook een boevenkerel, waarmee men geen raad wist aan het front [...]'; de Markepakkers dienden als hulp van de gendarmen in het etappengebied en terroriseerden er de bevolking, bijvoorbeeld als die clandestien graan vermaalde om te overleven (VW7, p. 693-695). Een andere keer beschrijft hij een eigen ervaring toen hij per fiets naar Brussel reed via modderige wegen en in de Schelde terecht kwam waar een brug onderbroken was ('In de maneschijn I en II'). En slechts een zeldzame keer is hij bereid toe te geven 'dat er, zelfs bij de wreedste en onbarmhartigste vijanden, nog individuen bestaan met goede, meedogende, menslievende eigenschappen' ('Le bon boche', p. 675). Maar de gevoelens die hij overhoudt aan de oorlog liegen er niet om: afschuw is overheersend. Als chroniqueur van zijn tijd werd Buysse geleid door een inzicht dat ook vandaag nog veel historici stuurt: het inzicht dat de grote geschiedenis het meest indringend kan worden beschreven in de kleine verhalen van de kleine mensen.

Literatuurlijst

Brants, C. (samenstelling) (1995). *Een plasje bloed in het zand. Literaire getuigenissen van de Grote Oorlog*. Amsterdam: Balans.

Buelens, G. (2008). *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog*. Antwerpen: Ambo/Manteau.

- Buysse, C.** (1974-1982). *Verzameld werk*, ed. A. van Elslander en A.M. Musschoot. Brussel, Manteau, 7 dln. Deel 2, 1974 [1975 verschenen]; deel 5, 1978; deel 6, 1980; deel 7, 1982.
- Buysse, C.** (1982). *Cyriel Buysse 1859|1932. Album samengesteld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van zijn overlijden* door A.M. Musschoot m.m.v. Chris Ghysels en Jenny Dheedene. Gent: Cyriel Buysse Genootschap.
- Capiteyn, A.**, (1991) (samenstelling). *Gent en de Eerste Wereldoorlog. Het stadsleven in de jaren 1914-1918*. Gent: Stadsarchief en Museum Arnold Vander Haeghen.
- Deflo, F.** (1991). *De literaire oorlog. De Vlaamse prozaliteratuur over de Eerste Wereldoorlog*. Aartrijke: Decock, (Historische Monografieën nr. 2). Herdrukt als themanummer van *Kreatief* 32 (1998).
- Hoecke, H. van.** (1969). *De Eerste Wereldoorlog als thema in het Vlaams verhalend proza*. Brussel: Koninklijk Museum van het Leger en van Krijgsgeschiedenis, Centrum voor Militaire Geschiedenis (niet in de handel).
- Maesschalck, Y. de.** (1996) 'Oorlog en vrede in het proza van Buysse.' *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, 12: 17-43.
- Parys, J. van.** (2007). *Het leven, niets dan het leven. Cyriel Buysse en zijn tijd*. Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet/Atlas (derde, herziene druk 2008).
- Schaepdrijver, S. de.** (1997). *De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas (vierde druk, Antwerpen, Houtekiet-Linkeroever, 2013).
- Schaepdrijver, S. de.** (2013). *Erfzonde van de twintigste eeuw. Notities bij '14-'18*. Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet/Atlascontact.
- Wandt, H.** (1921). *Etappenleven te Gent. Kanttekeningen bij de Duitse ineenstorting*. Ledeberg-Gent, H. Janssens, 2 dln. Heruitgegeven (met inleiding en aantekeningen) onder de titel *Het frontpaleis* door Michiel Hendryckx, Veurne, Hannibal (Kannibaal), 2014.